

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 340.12(049.32)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.4.22>

ВОЛОДИМИР АНАТОЛІЙОВИЧ ГРЕЧЕНКО,

*доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com

40 СТОЛІТЬ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ

(рецензія на першу частину підручника О. М. Головка і Т. Є. Кагановської «Історія вчень про право і державу»¹)

Відома арабська приказка говорить: «Усе на світі боїться часу, а час боїться пірамід». Однак, як нам здається, є ще щось, що не боїться часу. Це – людська думка, ідея, проте, зрозуміло, не кожна, а лише та, яка спрямована на покращення життя суспільства, яка зачіпає істотні інтереси людей. Такою ідеєю, однією з «вічних» в історії людства, є ідея справедливості, оптимального устрою суспільства. Не випадково ці ідеї про краще облаштування людської спільноти почали висловлюватися ще 40 століть тому у країнах Стародавнього Сходу, а далі були підхоплені мислителями Давньої Греції, які залишили свій слід в історії, мабуть, не менш виразний, ніж безмовні піраміди.

Колись Наполеон Бонапарт зазначив: «Геніальні люди – це метеори, покликані згоріти, щоб осявати свій вік». І те, що ми сьогодні згадуємо, читаємо, цитуємо, захоплюємося думками представників державно-правової думки Давньої Греції та їх послідовників, полягає в тому, що ці думки є засадничими в теорії права, є саме тими підвалинами, на яких височить вся наука права сьогодні.

Автори рецензованої книги взяли на себе виконання шляхетного і значного за обсягом завдання: висвітлити тривалий, насичений та складний у багатьох значеннях шлях державно-правової думки фактично впродовж чотирьох тисячоліть. Книга чітко структурована, і починають автори традиційно зі Стародавнього Сходу. Хоча й написано багато з того, що цитують автори, десятки століть тому, проте

звучить актуально і сьогодні: «Жити спокійно можна лише тоді, коли начальник ласкавий до нас» («Повчання Птахотепа», XXII ст. до н.е.). Звичайно, більше імпонує інше повчання: «... слово сильніше за будь-яку зброю» («Повчання Гераклеопольського царя Хеті III своєму сину Мерікара», XXII ст. до н.е.), та більш реальним виглядає, все ж, перше повчання, хоча, підкреслюємо, в ньому є й інші, більш практичні думки.

Традиційно значна увага приділяється давньогрецьким мислителям. Звичайно, про них написано багато і різноманітно, але авторська психологія така, що свідомо чи підсвідомо виділяється саме те, що автори вважають важливим для себе, і тому хочуть донести це до читачів чи слухачів (у цьому випадку студентів). Ніби застерігаючи молодь від надмірного захоплення кимось із можновладців, автори акцентують увагу на таких словах Платона: «Кожна влада встановлює закони для своєї вигоди; демократія – демократичні, тиранія – тиранічні й так само інші, а встановивши їх, оголошує для підлеглих, що вони, ті закони, справедливі. Це вигідно для властей, а того, хто порушує їх, вони карають як такого, що поводить протизаконно і несправедливо» (с. 60 книги). Коли йдеться про Платона, то асоціативно згадується вираз латинською мовою, яку ми колись вивчали на першому курсі університету: «Amicus Plato, sed magis amica veritas» («Платон мені друг, але істина дорожча»). Істина, як нам здається, тут полягає в тому, що, незважаючи на те, що Платону (та й Аристотелю ще більше) присвячено тисячі статей і сотні монографій, авторам вдалося знайти свій ракурс для висвітлення їх внеску у світову державно-політичну думку. Авторський погляд тут полягає у виділенні

¹ Головка О. М., Кагановська Т. Є. Історія вчень про право і державу : підручник : у 2 ч. Харків : Колегіум, 2020. Ч. 1: Зарубіжні країни. 848 с.

головного в їхніх поглядах, адже, з огляду на специфіку такої книги, де розглядається дуже значна кількість різних учень, цим ученим просто не можна було приділити значне число сторінок. Тому вони й зупинилися на виділенні того, що, на їхню думку, є визначальним у вказаних ученнях. Підбір цитат з учень великих свідчить також і про погляди самих авторів. Вони вибирали їх не випадково, а відповідно до свого світобачення та поглядів. У цьому виявилася також, мабуть, головна родзинка книги – вміння авторів (а ця якість є лише в дуже хороших лекторів!) складне викладати просто, але не в розумінні примітивно, а доступно і зрозуміло. З упевненістю відзначаємо, що цей спосіб викладу матеріалу характерний не лише підрозділу, присвяченому вченням про державу і право Давньої Греції, а й усій книзі. Те, що «книги – діти розуму», як сказав колись Джонатан Свіфт, повною мірою стосується і цього видання та його авторів.

У підрозділі про державно-правові вчення доби Середньовіччя нас зацікавили перш за все думки авторів про Ірнерія, як найвидатнішого представника середньовічної правової думки. Авторі підкреслюють, що вже в середні віки глосатори приділяли величезну увагу понятійному апарату, бездоганності логічних конструкцій (с. 118–119 підручника). Хоча цій думці майже тисяча років, проте звучить вона дуже актуально, особливо для студентів, які лише починають оволодівати правничою наукою. Знову ж таки підкреслюємо, що таке виділення думки з доби Середньовіччя не є випадковим для авторів рецензованого видання. Підручник, у їхньому розумінні, – це не лише виклад навчального матеріалу, а й елемент виховання та всебічної підготовки правників. Тут, очевидно, буде доречним згадати вислів короля Фрідріха Великого: «Погані закони в руках хороших виконавців – гарні; і найкращі закони в руках поганих виконавців – шкідливі». А щоб у виконавців були «хороші руки», треба засвоїти цей заповіт глосаторів.

Чимало сторінок книги присвячено поглядам Гуго Гроція. Читаючи те, що написано про нього в підручнику, складається враження, що автори відчують до нього ніби особисту симпатію. І це зрозуміло, адже він у багатьох аспектах своєї теорії був першим і розглядав проблеми держави глибоко і повному. «Гроцій, – пишуть автори, – на відміну від своїх попередників і сучасників, розглянув проблеми держави, суспільного устрою не з позицій політичних підходів, а на ґрунті саме юриспруденції» (с. 181 підручника). Таке трактування ми цілком поділяємо, як і інші оцін-

ки внеску вказаного вченого в розвиток державно-політичної думки.

Цікавим для сучасних теоретиків права, як на нашу думку, є умовивід авторів, що стосується висновків з учень Канта і Фіхте. У рецензованій роботі підкреслюється, що «ідея правової держави, сформульована у вченнях Канта і Фіхте, зробила вельми тісним і нерозривним сутнісний зв'язок права і держави, що ускладнює аналітичне відділення теорії права та теорії держави в їхньому науковому спадку» (с. 229 підручника). Однак, як нам здається, йдеться не лише про відділення теорії права та теорії держави в науковому спадку Канта і Фіхте, а й про складність такого розмежування взагалі.

У своїй праці автори розкривають велич і могутність думки найвидатніших мислителів світу, чий імена навечно вписані в історію людства. Ми свідомо говоримо про велич і могутність їхніх думок, адже саме цими думками рухався прогрес людства, коли кращі з них матеріалізувалися і стали реальністю. Згадаємо лише вчення про право взагалі, його верховенство, про правову державу, про принцип розподілу влад і таке інше. І за цим скороченням «таке інше» сховано багато непересічних та оригінальних думок представників різних епох, держав і народів. Авторі обрали лише краще з того, що створила наука в цьому науковому напрямку впродовж 40 століть, і дали йому свою, іноді розлогу, іноді лаконічну, інтерпретацію. Безперечним достоїнством цього підручника є те, що він не є лише сухим коментарем до великих думок великих людей, в ньому присутні елементи наукового дослідження, авторської інтерпретації, що в сумі становлять *принципову новизну* цієї роботи.

Авторі поставили перед собою істотне за обсягом та глибиною завдання: розкрити цінність думок своїх великих попередників і донести ці скарби до свідомості студентів XXI століття. Переконали, що їм це вдалося повною мірою. Мова підручника, її образність і жвавість, удалість цитат, оригінальний авторський коментар, глибина висновків – усе це характерні риси рецензованої роботи. У ній багато достоїнств та переваг, і важко в достатньо короткій рецензії про все сказати, але ще про одне скажемо. Безсумнівно, що ця книга сприятиме покращенню підготовки юристів нового покоління, дасть їм ґрунт для розмірковування над деякими вічними проблемами юриспруденції – теоретичними і практичними, тісно пов'язаними з їхнім нинішнім та майбутнім життям. Корисною вона буде і для викладачів як зразок науково-популярного викладу і багатоаспектний довідник із цієї історико-правової дисципліни.